

Teresa Gumuła

Profilaktyka krzywdzenia dziecka niepełnosprawnego : niedostrzegany obszar profilaktyki w rodzinie i szkole

---

Resocjalizacja Polska (Polish Journal of Social Rehabilitation) 6, 161-173

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Teresa Gumuła*

Profilaktyka krzywdzenia dziecka niepełnosprawnego – nieostrzegany obszar profilaktyki w rodzinie i w szkole

Krzywdzenie dzieci niepełnosprawnych jako problematyka badawcza

Autorzy badań nad związkami pomiędzy krzywdzeniem dzieci, a ich niepełnosprawnością zwracają uwagę na złożoność tego problemu, towarzyszące mu kontrowersje i nadmierną ostrożność w zakresie podejmowania badań oraz interpretacji wyników. Statystyki epidemiologiczne choć można o nich powiedzieć, że są ogólnodostępne, nie oddają w całej pełni skali tego zjawiska, gdyż wiele spraw jest przemilczanych albo wstydliwie pomijanych.

Źródła amerykańskie podają, że dzieci niepełnosprawne są trzy razy bardziej narażone na maltretowanie niż pozostałe dzieci, a profilaktyka przemocy, szczególnie krzywdzenia małych dzieci, to obszar, na którym mamy wiele do zrobienia. Wydawałoby się, że dzieci niepełnosprawne budziły u ludzi głównie litość, więc nikt ich nie krzywdził. Niestety źródła historyczne podają wiele przykładów przyzwolenia na dzieciobójstwo, obojętność wobec losów dziecka, aprobaty dla surowego traktowania i kar cielesnych. W przypadku dzieci niepełnosprawnych intelektualnie zakładano, że ze względu na ograniczone możliwości rozumienia swojej sytuacji, konsekwencje krzywdzenia nie są tak traumatyczne jak u dzieci zdrowych¹. Dzieciom, które ujawniały swoje cierpienia, zarzucano tendencje do fałszowania rzeczywistości właśnie ze względu na ich niepełnosprawność.

Wzrost zainteresowania problematyką dzieci krzywdzonych datuje się na początek lat 60. dwudziestego wieku, kiedy opublikowano raport amerykańskiego pediatry

---

* Dr Teresa Gumuła, Wyższa Szkoła Biznesu i Przedsiębiorczości w Ostrowcu Świętokrzyskim.

¹ Por. W. Janocha, Przemoc w rodzinie z osoba niepełnosprawną. W: T. Sakowicz (red.), *Szkola i rodzina wobec przemocy*, Kielce 2004, s. 186–193; E. Jarosz, Stan i kierunki badań nad związkami między krzywdzeniem dzieci a ich niepełnosprawnością, „*Dziecko Krzywdzone*” nr 1(22)2008, s. 1–2. E. Jarosz podkreśla, że jest to temat „tabu w obrębie tabu”.

C.H. Kempego i jego współpracowników, zatytułowany „Battered Child Syndrom”. Początkowo najwięcej uwagi poświęcano krzywdzeniu bardzo małych dzieci, a kolejno ich zaniedbywaniu, krzywdzeniu emocjonalnemu i wykorzystywaniu seksualnemu. Na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych wypracowano paradygmat przemocy w rodzinie, gdyż w środowisku rodziny odnajdowano pierwotne i długotrwałe symptomy krzywdzenia dzieci, w tym dzieci niepełnosprawnych². Oszacowanie skali zjawiska krzywdzenia dzieci niepełnosprawnych w Polsce jest bardzo trudne, tym bardziej, że to niezbyt chętnie podejmowany problem badawczy. W wyniku badań zespołu profesora K. Korzeniowskiego, które opublikowano w 2009 r., okazało się, że przemoc wobec osób starszych i niepełnosprawnych jest niemal codziennym lecz „nieostrzegającym” zjawiskiem³. Na temat dzieci nie publikowano żadnych raportów.

Nie trzeba nikogo przekonywać, że zarówno krzywdzenie jak i niepełnosprawność są tematami trudnymi emocjonalnie. W wielu krajach jeszcze do niedawna uzasadniało to niechęć do zajmowania się nimi. Skromna ilość publikacji na temat krzywdzenia dzieci niepełnosprawnych oraz niewielkie grono specjalistów – badaczy problemu, wydaje się potwierdzać sformułowane powyżej opinie⁴.

Zagadnienie podwyższonego ryzyka krzywdzenia dzieci niepełnosprawnych

Dziś już nie mamy wątpliwości, że niepełnosprawność charakteryzuje się podwyższonym ryzykiem krzywdzenia we wszystkich jego formach. Publikowane w ostatnich latach na łamach czasopism pedagogicznych i w monografiach zbiorowych rezultaty badań w zakresie tej tematyki, pozwalają sformułować wniosek, że krzywdzenie dzieci niepełnosprawnych jest często spotykanym zjawiskiem. Nasila się ono w pierwszej kolejności w środowisku własnej rodziny, a przy okazji warto podkreślić, że sama niepełnosprawność może być następstwem krzywdzenia ze strony najbliższych. Z kolei liczne sytuacje krzywdzenia dzieci zdrowych są między innymi spowodowane niepełnosprawnością rodziców. Również same dzieci niepełnosprawne mogą czuć się mniej wartościowe i niezaspokojone na pomoc, co w sytuacji krzywdzenia dzieci przez członków rodziny skutkuje między innymi rzadko samodzielnie formułowanymi prośbami o pomoc.

---

² Por. B. Zawadzka i in., Przemoc źródłem problemów zdrowotnych dzieci. Zespół dziecka maltretowanego. W: B. Zawadzka i in. (red.), *Zdrowotne skutki przemocy w rodzinie*, Seria wydawnicza „Kompedium dobrych praktyk pomocy społecznej”, M. Orłowska, B. Zawadzka (red.), Kielce 2012, t. I, s. 100–101.

³ Por. I. Książkiewicz, Przemoc wobec osób z niepełnosprawnością w kontekście ich problemów zdrowotnych. W: B. Zawadzka i in. (red.), *Zdrowotne skutki przemocy w rodzinie*, Kielce 2012, s. 151–152.

⁴ Po konferencji zorganizowanej w listopadzie 2012 r. przez UMK Toruń „Resocjalizacja w środowisku otwartym – mit czy rzeczywistość”, sformułowano wniosek, że przez całe lata nie podejmowano badań, o których sądzono, że mają marginalne znaczenie. Prawdopodobnie dotyczyło to również krzywdzenia dzieci niepełnosprawnych, ich ochrony przed wykorzystaniem i niegodziwym traktowaniem.

Koniec lat 90. XX wieku przyniósł pewien wzrost zainteresowania sygnalizowaną tu problematyką, co zaowocowało podejmowaniem prac badawczych oraz omawianiem (dyskutowaniem) ich wyników. Są one dostępne szerszemu gronu osób przede wszystkim w postaci publikacji zamieszczanych na łamach niedawno uruchomionych czasopism, na przykład „Niebieska Linia” czy „Dziecko krzywdzone”. W niektórych krajach świata zrealizowano szereg projektów badawczych dotyczących krzywdzenia dzieci niepełnosprawnych, były wśród nich badania w aktualnej perspektywie czasowej, badania retrospektywne, badania longitudinalne oraz międzynarodowe badania epidemiologiczne. Wyniki tych badań jednoznacznie wskazywały na zwiększone ryzyko krzywdzenia dzieci niepełnosprawnych bez względu na ich wiek, rodzaj i stopień niepełnosprawności czy też brak możliwości rozumienia, jakie zachowania wobec nich są niewłaściwe.

Warto w tym miejscu przytoczyć listę cech dzieci niepełnosprawnych jako cech podwyższonego ryzyka krzywdzenia:

- trudności w komunikacji dziecka z innymi,
- ograniczenia motoryczne, izolacja społeczna dziecka,
- zwiększona zależność dziecka od rodziców,
- nasilenie trudnych dla otoczenia zaburzeń zachowania,
- utrudniona percepcja oraz ocena zachowania innych osób,
- szczególnie rozwinięte potrzeby miłości i akceptacji⁵.

Nie ulega wątpliwości, że pomoc dziecku i profilaktyka w rodzinach z problemem krzywdzenia dziecka niepełnosprawnego właśnie w środowisku rodzinnym są bardzo utrudnione⁶. W najbliższym otoczeniu tych rodzin, w różnych środowiskach lokalnych dominują postawy „niewtrącania się” oraz bierności i obojętności.

Międzynarodowe i krajowe inicjatywy na rzecz ochrony dzieci przed krzywdzeniem

W skali globalnej w najważniejszych aktach prawnych ONZ np. w Karcie Narodów Zjednoczonych czy w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka znajdujemy postulaty ochrony i wspierania osób niepełnosprawnych. Ponad pół wieku temu Zgromadzenie Ogólne ONZ zwróciło uwagę na kwestie równego uczestnictwa osób niepełnosprawnych w społeczeństwie, a w latach 70. minionego stulecia przyjęto dwie ważne deklaracje: Deklarację Praw Osób Opóźnionych Umysłowo (*Declaratio on the Rights of Mentally Retarded Persons*, 1971), a nieco później – Deklarację Praw Osób Niepełnosprawnych (*Declaration on the Rights Disabled Persons*, 1975). Dokumenty te potwierdzają takie same prawa

⁵ Por. E. Jarosz, *Stan i kierunki badań...*, s. 6.

⁶ Por. A. Piekarska, Krzywdzenie dziecka z zaburzeniami rozwojowymi. „*Dziecko Krzywdzone*” nr 2(19), s. 63.

obywatelskie i polityczne osób niepełnosprawnych. Rok 1981 obchodzono jako Międzynarodowy Rok Osób Niepełnosprawnych. Kolejne lata 1983–1992 były dekadą osób niepełnosprawnych (United Nations Decade of Disabled Persons), która zaowocowała między innymi opracowaniem dokumentu zatytułowanego „Zasady ochrony osób Cierpiących na choroby Psychiczne oraz Poprawy Opieki Zdrowotnej w tym zakresie”. 3 grudnia corocznie obchodzony jest jako Międzynarodowy Dzień Osób z Niepełnosprawnościami. Służy on zapewne rozwijaniu inicjatyw sprzyjających integracji społecznej osób niepełnosprawnych oraz ich rehabilitacji na poziomie całego społeczeństwa. Z tych względów jest postrzegany jako istotny element rozwoju społeczeństwa, promujący szacunek, godność osobistą oraz zapewniający wszystkim równe prawa i możliwości. 4 czerwca ustanowiono Międzynarodowym Dniem Dzieci Będących Ofiarami Agresji (rezolucja ES-7/8). W 1993 r. Zgromadzenie Ogólne ONZ przyjęło Standardowe Zasady Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych, które stały się podstawą kreowania polityki społecznej w tym zakresie oraz szeregu innych inicjatyw podkreślających konieczność ochrony, zaprzestania dyskryminacji oraz promocji praw osób niepełnosprawnych. Dwadzieścia lat temu (w 1994 r.) powołano specjalnego Sprawozdawcę ds. Osób Niepełnosprawnych przy Komisji Rozwoju Społecznego, który monitoruje wdrażanie standardów przez państwa członkowskie ONZ⁷. W 2006 r. Zgromadzenie Ogólne ONZ ogłosiło przyjęcie dokumentu: Konwencja o Prawach Osób Niepełnosprawnych, w którym określa się wymagania w zakresie praw tej grupy osób oraz cele, do których należy dążyć na drodze wyrównywania ich szans. Wyrównywanie szans staje się realnym składnikiem działań w różnych społecznościach i wydaje się, że jest dość powszechnie akceptowane. Sprzyjają temu zamierzeniu fundacje, kampanie społeczne, walka z błędnymi przekonaniami, szeroko rozumiana ochrona dzieci. Rok później Rada Europy ogłosiła Konwencję z 12 lipca 2007 r. „O ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych” (Lanzarote, 25.X.2007 r.)⁸.

Od 1991 r. w Polsce działa Fundacja Dzieci Niczyje, która jest największą organizacją pozarządową zajmującą się ochroną dzieci przed krzywdzeniem oraz pomocą dzieciom – ofiarom przemocy i wykorzystywania, a także ich rodzinom i opiekunom. Jej założycielką Alina Margolis-Edelman, która żyła w latach 1922–2008, z wykształcenia lekarka, była między innymi autorką książki „Zespół dziecka maltretowanego”. Z kolei prezes zarządu tej fundacji Irena Kornatowska (ur. 1927) to specjalistka w zakresie psychiatrii dziecięcej. Nie ma potrzeby udowadniać, że w fundacji działają osoby o wysokich kwalifikacjach. Fundacja Dzieci Niczyje prowadzi Praskie Centrum Dziecka i Rodziny im. A. Margolis-Edelman, które aktualnie realizuje dwa programy pomocy – Dobry rodzic – Dobry start – program profilaktyki krzywdzenia małych dzieci w wieku od 0–6 lat oraz Program Praski (pomoc

⁷ Znacznie więcej informacji na ten temat zawierają strony internetowe. www.unic.un.org.pl/niepelnospalnosc/dzialalnosc [dostęp: 05.01.2013]. Jak wiadomo Konstytucja RP z 1997 r. gwarantuje pełny udział osobom niepełnosprawnym we wszystkich dziedzinach życia.

⁸ W Polsce trwają prace nad nowelizacją Kodeksu Karnego, które prowadzą do zgodności ustawy krajowej z przyjętą konwencją. ms.gov.pl/Data/Files_public/ppwd.../rada_europy-konwe.2pdf [dostęp: 10.01.2014]

dzieciom krzywdzonym i ich rodzinom z terenu Warszawa Praga). 19 listopada obchodzimy w Polsce Międzynarodowy Dzień Zapobiegania Przemocy wobec Dzieci, a 20 listopada – Powszechny Dzień Ochrony Praw Dziecka, ustanowione przez ONZ. Warto podkreślić łączne traktowanie problematyki zapobiegania krzywdzeniu dzieci i kobiet. Ciekawą inicjatywą w zakresie zapobiegania przemocy wykazał się kilkanaście lat temu szwajcarski „światowy szczyt kobiet”, który jako fundacja działa od 2001 roku i zrzesza ponad 700 organizacji pozarządowych ze 125 krajów świata (Women’s Summit Foudation – WWSF). Najważniejszy cel tej koalicji to profilaktyka krzywdzenia i przemocy pod hasłem: „Kreowanie kultury zapobiegania nadużyciom i przemocy wobec dzieci”. Fundacja Dzieci Niczyje, która jest w naszym kraju koordynatorem Zapobiegania Przemocy wobec Dzieci, w listopadzie ubiegłego roku zainicjowała kolejną kampanię społeczną przeciwko krzywdzeniu dzieci. Jej motyw przewodni (hasło) „Zła tradycja” miał zwrócić naszą uwagę na przemoc wobec najmłodszych i propagować przekonanie, jak ważne jest powszechne reagowanie na przemoc. Zadania realizowane w ramach kampanii wpisywały się w kalendarz obchodów Roku Janusza Korczaka, w trakcie których realizowano wielki program edukacyjny skierowany do dorosłych i dzieci: „nie ma dzieci – są ludzie”. Szukając korzeni złej tradycji warto zwrócić uwagę na postawy rodzicielskie oraz opinie na temat metody karania dzieci.

Standardy karcenia dzieci w Polsce są powielane przez wiele pokoleń, a środki wychowawcze, takie jak bicie czy krzyk, które ewidentnie szkodzą dzieciom, znajdują w dalszym ciągu akceptację ponad połowy dorosłych Polaków. Celem wspomnianej kampanii jest także przekazanie informacji, że bicie dzieci jest nielegalne, że w świetle prawa dziecko jest obywatelem, którego przepisy chronią przed przemocą, a przepisy muszą być respektowane. Prawdopodobnie coraz większa grupa rodziców zdaje sobie sprawę, że kary fizyczne szkodzą dzieciom, lecz nie bardzo wie, czym je zastąpić.

Zatem kampania Zła tradycja jest zaplanowana jako wielki program edukacyjny adresowany do dorosłych i dzieci⁹. Jej efektem powinno być zwiększenie świadomości społecznej między innymi w zakresie profilaktyki wykorzystywania seksualnego i przemocy wobec dzieci. Równolegle realizowane są zadania innej kampanii (wspomnianej już powyżej Nie ma dzieci – są ludzie), która rozpoczęła się 20 listopada, czyli w Międzynarodowym Dniu Praw Dziecka. Duże nadzieje co do skuteczności zainicjowanych ostatnio akcji społecznych budzi fakt, że Polska przystąpiła do kolejnych umów międzynarodowych, które mogą spowodować korzystne zmiany społeczne w podejściu do problemu przemocy. Warto podać kilka przykładów:

- 1) Polska jest 26. krajem, który podpisał konwencję Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej (prace legislacyjne zaplanowano na 2014 rok).
- 2) 25 października 2012 r. w Polsce weszła w życie Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych, (zredagowana w Nowym Jorku 13 grudnia 2006 r.).

---

⁹ Por. www.zlatradycja.fdn.pl; [dostęp: 30.12. 2013].

- 3) 7. grudnia 2012 r. Sejm RP przyjął uchwałę w sprawie przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu osób niepełnosprawnych.
- 4) Uczestnictwo Polski w programie konsultacyjnym dla krajów Europy Wschodniej, które prowadzi do doskonalenia systemu ochrony dzieci przed krzywdzeniem (cele: wzrost kompetencji osób pracujących z dziećmi krzywdzonymi i należącymi do grup ryzyka oraz uwrażliwienie społeczeństwa na problem krzywdzenia dzieci).
- 5) Realizacja programów przeciwdziałania komercyjnemu wykorzystywaniu dzieci (handlu dziećmi, wykorzystywaniu dzieci do prostytucji lub żebrania) poprzez zwiększanie świadomości i wiedzy społeczeństwa.

W 2009 roku za bardzo ważne narzędzie działania na rzecz osób niepełnosprawnych uznano program: Rehabilitacja na poziomie społeczeństwa – Community – Based Rehabilitation (w skrócie CBR), traktując go jako pomost pomiędzy polityką a praktyką. Głównym celem programu jest ograniczenie ubóstwa, wyrównywanie szans i pełne włączenie osób niepełnosprawnych do życia współczesnego społeczeństwa. Program CBR promuje szacunek i godność osobistą wszystkich ludzi, a co ważniejsze – potwierdza konieczność ujmowania problematyki zapobiegania przemocy i krzywdzeniu dzieci w kategoriach zdrowia publicznego.

Wstydlive (?) problemy społeczne

Niestety niełatwo jest wyeliminować negatywne zjawiska społeczne tak jak niełatwo zapobiegać dramatycznym wydarzeniom czy choćby ograniczyć zasięg ich występowania, co sprawia, że zjawisko przemocy i krzywdzenia dzieci pozostaje nadal nierozwiązanym wstydlivym problemem społecznym. Nawet powszechność/dostępność kształcenia na każdym szczeblu edukacji niesie ze sobą rozliczne zagrożenia. Należą do nich zastraszanie czy wysmiewanie na terenie szkoły. Każdego dnia wiele dzieci zostaje w domu z powodu lęku przed „terroryzowaniem” przez rówieśników w szkole. „Zastraszanie” nie jest oficjalnie znanym przestępstwem związanym z użyciem przemocy. Choć ma powszechny charakter, dorosli na ogół nie zdają sobie z niego sprawy. Z zastraszaniem związane są nierównowaga sił między sprawcą a ofiarą pod względem fizycznym lub liczebnym oraz złe zamiary. Podejmowane przez napastników, przeważnie rówieśników, działania przemocowe to najczęściej akty bicia, kopania, wyszydzania i znieważania, w wyniku czego dziecko doznaje zwykle urazów fizycznych albo upokorzenia. Terroryzowani uczniowie przeważnie odznaczają się jakąś cechą charakterystyczną, na przykład niepełnosprawnością. Rówieśnicy to wyczuwają i podejmują akcje krzywdzenia, a ofiary są bezradne, choć wydają się zdawać sobie sprawę z przyczyn tego zachowania. Mogą wyglądać na uczniów nieporadnych fizycznie, nieśmiałych lub w jakiś sposób odmiennych od większości. Mogą mieć śmieszny sposób chodzenia lub jakieś charakterystyczne cechy fizyczne. Ciekawą rzeczą jest, że i oprawcy, i ofiary mają podobne problemy. Jedni i drudzy przeżywają często depresje i lęki. U zastraszanych dzieci, zwłaszcza gdy otrzymują niewiele społecznego wsparcia, występują znaczące nasilenie

myśli samobójczych, niska samoocena i zły stan zdrowia psychicznego. Skutki zastraszania mogą być długotrwałe, powodują przedłużające się nieobecności w szkole. Szczególnie bezwzględnie bywają „terroryzowani” uczniowie uzdolnieni, zwłaszcza jeśli są niewysportowani lub introwertyczni. Doświadczają dojmującej alienacji i są w szkole izolowani. Często określane są mianem „świrów” czy „głupków”. Trzeba podkreślić, że konieczne jest uznanie „terroryzowania” za główne źródło szkolnej przemocy i że w celu skutecznej ochrony uczniów musi zostać wyplenione. Ofiarami zastraszania padają nawet nauczyciele, którzy przyznają, że są znieważani słownie, a w ekstremalnych przypadkach spotykają się z groźbą uszkodzenia ciała¹⁰. Do pojawiania się agresywnych zachowań w istotnym stopniu przyczyniają się również niektóre aspekty organizacji i funkcjonowania szkół. Należy do nich zamykanie uczniów w zbyt małej przestrzeni i narzucanie ustalonych sposobów zachowania oraz wymogów dydaktycznych. Konfrontacyjne zachowania uczniów często pojawiają się, gdy reguły są nieuczciwe, arbitralne lub niejasne albo gdy sposób ich egzekwowania uznawany jest za niesprawiedliwy lub niekonsekwentny, gdy uczniowie nie mają zaufania do obowiązujących reguł, wtedy gdy nauczyciele są zbyt represyjni, także wtedy gdy ignoruje się złe zachowanie.

Zjawisko krzywdzenia dzieci w wielu krajach ma swoją „czarną” historię, a w grupie szczególnego ryzyka od zawsze znajdują się dzieci niepełnosprawne. Porzucanie nowo narodzonych dzieci jeszcze w XVIII stuleciu było powszechnym zjawiskiem. W krajach europejskich wyrzucano zaraz po urodzeniu dzieci, które miały defekty cielesne, pokryte były ranami, zarażone chorobami albo pochodziły ze związków pozamałżeńskich. Mimo wysiłków Kościoła i prywatnych świeckich darczyńców organizujących opiekę nad podrzutkami i podejmujących starania, by ten okrutny proceder ograniczyć, zjawisko krzywdzenia przybierało na sile i było akceptowane przez setki lat. W przytułkach znakowano dzieci, nacinając na prawej stopie znak podwójnego krzyża, który wypełniano czarną farbą. To piętno na całe życie wiązało dzieci z przytułkiem, „informowało” też o przynależności do grupy ludzi o bardzo niskim statusie społecznym. Zdarzało się, że porzucano dzieci nawet z legalnych związków, ponieważ urodziły się kalekie¹¹. Problem porzucania dzieci jest aktualny do dziś, niektóre podrzutki trafiają do kosza na śmieci, inne do okna życia, jeszcze inne do nowoczesnie wyposażonych szpitali, a później do rodzin zastępczych. Rozwijają się też handel dziećmi, ale to kolejny problem, który wykracza poza ramy niniejszego szkicu.

W epoce globalizacji do tradycyjnych form przemocy fizycznej, psychicznej, werbalnej dochodzą kolejne współczesne (nowoczesne) formy krzywdzenia niestety ogólnie dostępne, a jednocześnie świetnie zakamuflowane, znacznie bardziej dotkliwe niż dotychczas znane i jak twierdzą specjaliści – wysublimowane. Takim nowym niepożądanym zjawiskiem jest cyberprzemoc, czyli przemoc cyfrowa, która w przypadku dzieci „innych”,

¹⁰ Por. B. Kałdon, Agresja i działania profilaktyczne w szkole. W: T. Sakowicz (red.), *Rodzina i szkoła wobec przemocy*, Kielce 2004, s. 296–300; C. Edwards, *Dyscyplina i kierowanie klasą*, Warszawa 2006, s. 377–378.

¹¹ Por. M. Surdacki, Losy dzieci porzucanych w społeczeństwie europejskim do XX wieku. W: K. Jakubiak, W. Jamrożek (red.), *Dziecko w rodzinie i społeczeństwie. Dzieje nowożytne*, Bydgoszcz 2002, t. 2, s. 149.

dzieci niepełnosprawnych przybiera coraz większe rozmiary oraz dopełnia obrazu przemocy w rodzinie i w szkole. We współczesnych badaniach nad sytuacją osób niepełnosprawnych w społeczeństwie zwraca się między innymi uwagę na zależność pomiędzy krzywdzeniem dziecka a jego niepełnosprawnością.

Maltretowanie dzieci może być przyczyną zaburzeń ich rozwoju lub prowadzić do niepełnosprawności. Jednakże dzieci z zaburzeniami rozwoju jako uczestnicy i świadkowie zdarzeń traktowane są jako osoby niewiarygodne, przypisuje się im tendencje do składania fałszywych oskarżeń, odmawia prawa do terapii z uwagi na rzekomo ograniczoną zdolność rozumienia sytuacji¹². Dzieci z zaburzeniami są, prawdopodobnie częściej niż pozostałe narażone na molestowanie seksualne, maltretowanie emocjonalne, doświadczanie przemocy fizycznej, a główne zagrożenie dla bezpieczeństwa dziecka stanowi jego rodzina zarówno bliska, jak i dalsza. Współczesna rodzina nie gwarantuje dzieciom poczucia bezpieczeństwa, występują w niej czynniki prowadzące do marginalizacji i wyzwalające w członkach rodziny zachowania przemocowe wobec osób niepełnosprawnych. Do czynników wyzwalających przemoc można zaliczyć: obniżone dochody pozostające do dyspozycji rodziny (z uwagi na wydatki pielęgnacyjne, leki, sprzęt rehabilitacyjny), konieczność sprawowania stałej opieki, rezygnację z pracy zawodowej na rzecz działań pielęgnacyjnych. Prowadzi to do występowania takich zjawisk jak nasilanie się aktów przemocy w otoczeniu społecznym i w najbliższej rodzinie, usprawiedliwianie aktów przemocy, obojętności na przemoc¹³. Przemoc domowa już dawno rozwiąła mit domu rodzinnego jako miejsca spokoju i bezpieczeństwa. To głównie w rodzinie występują działania przemocowe i rażące zaniebdania dokonywane przez zdrowych i często silniejszych członków rodziny przeciw pozostałym, „godzące w ich prawa lub dobra osobiste, a w szczególności w ich życie”¹⁴. Autorzy publikacji o tej tematyce podkreślają, że przemoc pomiędzy rodzeństwem jest najbardziej rozpowszechnioną formą krzywdzenia dzieci w rodzinie. Niepełnosprawne dziecko wyzwała u dzieci pełnosprawnych negatywne stany emocjonalne i napięcia lękowe. Najczęściej są one związane z ponoszeniem odpowiedzialności za niepełnosprawne rodzeństwo, wykonywaniem dodatkowych obowiązków, poczuciem wykorzystania (manipulacji) przez rodziców, zakłopotaniem, a także niepowodzeniami w szkole, w grupie rówieśniczej, związanymi z faktem posiadania niepełnosprawnego rodzeństwa¹⁵. Lęk „szkolny” i lęk „rodzinny” w znacznym stopniu podlegają wpływom środowiska społecznego, a różne formy przemocy głównie ze strony starszego rodzeństwa wynikają z niskiego poziomu poczucia bezpieczeństwa jej sprawców.

---

¹² Por. A. Piekarska, Zagadnienie krzywdzenia dziecka z zaburzeniami rozwojowymi – rola rodziny oraz innych środowisk społecznych. W: E. Pisula, D. Danielewicz (red.), *Rodzina z dzieckiem niepełnosprawnym*, Gdańsk 200, s. 147–148.

¹³ Por. I. Książkiewicz, *Przemoc wobec osób...*, s. 148.

¹⁴ Por. A. Mikrut, Przemoc ze strony starszego rodzeństwa a poziom lęku. W: Cz. Kosakowski i in. (red.), *Pomiędzy teorią a praktyką*, Olsztyn 2006, s. 362.

¹⁵ Tamże, s. 363.

Drugi obszar „przemocy naszych czasów”, zdiagnozowany i opisywany zaraz po obszarze krzywdzenia dzieci niepełnosprawnych (czasami równoległe), to przemoc wobec kobiet zarówno tych zdrowych, jak i niepełnosprawnych. Mężczyźni przez stulecia sprawowania władzy „zawłaszczyli kobiety, kreując je według własnych pomysłów”¹⁶. Wytworzyli mechanizm przemocy symbolicznej, której towarzyszyła przemoc fizyczna. Hipokryzją było i jest udawanie, że zależność kobiet od mężczyzn nie istnieje, bowiem w tyranii domowej to ofiary – kobiety i dzieci – pozostają w rękach sprawcy¹⁷. Państwowe instytucje jeszcze do niedawna dawały mężczyznom nieograniczoną władzę nad żonami. Na progu XXI wieku relacje te ulegają zmianie, ale nadal nierzadko można twierdzić, jak to nazwał J.S. Mill, że „pozycja kobiety w rodzinie i w małżeństwie to legalne niewolnictwo”. Nie wygasły jeszcze tradycyjne wersje kobiecości (np. kobiecość jako służebność), a rozkwitają nowe (kobiecość jako atrapa – imitacja), w których kobiecość ulega drastycznej deformacji. Dominujący w społeczeństwie obraz kobiety niepełnosprawnej to obraz istoty bezpłciowej i nieatrakcyjnej, wokół której tworzy się „identyfikacyjna pustka”. Można dziś mówić o dwóch modelach postrzegania kobiecości kobiet niepełnosprawnych: modelu zaprzeczeniowym, w którym nie dostrzega się aspektu ich życia osobistego, a który dominuje w różnych środowiskach oraz modelu włączającym przywracającym seksualność kobiecie w trosce o godność ciała¹⁸. W małych i dużych środowiskach lokalnych ofiary przemocy kobiety i dzieci „spotykają się” najczęściej na kolejnej nowej (?) płaszczyźnie przemocy – przemocy ekonomicznej. To właśnie im odbiera się dobra materialne, stosuje wobec nich groźby i szantaż, wyśmiewa oraz izoluje od pozostałych ludzi¹⁹. Ofiary przemocy w dzieciństwie często wyrastają na sprawców przemocy. Są wśród nich kobiety wykorzystujące seksualnie dzieci²⁰.

Prawa dziecka niepełnosprawnego do szczególnej troski, choć mają tu zastosowanie wszystkie ogólne zasady Międzynarodowej Konwencji o Prawach Dziecka (zawsze należy się kierować dobrem dziecka, nie wolno dopuszczać do jakiegokolwiek dyskryminacji również między dziećmi niepełnosprawnymi, zwłaszcza opartej na płci), nadal są niewystarczającym zabezpieczeniem przed agresją i wykorzystaniem²¹. Artykuł 19 Konwencji o Prawach Dziecka zobowiązuje państwa – strony do podejmowania działań dla ochrony dzieci przed wszelkimi formami przemocy fizycznej lub psychicznej, krzywdy, zaniedbania, złego traktowania lub wykorzystania w celach seksualnych. Jednak w relacjach

---

¹⁶ Por. K. Nowak-Lipińska, Wersje kobiecości. Kontekst patriarchalny. W: *Pomiędzy teorią a praktyką...*, s. 271.

¹⁷ Por. J.S. Mill, *O rządzie reprezentatywnym. Poddaństwo kobiet*. Przekład przejrzał i wstępem opatrzył J. Hołówka, Kraków 1995, s. 319.

¹⁸ Por. R. Kijak, Wizerunek kobiety niepełnosprawnej w świecie kultury ponowoczesnej. W: *Pomiędzy teorią...*, s. 278–285.

¹⁹ Por. A. Staręga, Przemoc wobec osób niepełnosprawnych, „*Niebieska Linia*”, 2003 nr 4, s. 16–17.

²⁰ Por. M. Kowalczyk, Kobiety wykorzystujące seksualnie dzieci. Geneza i możliwości resocjalizacji, „*Resocjalizacja Polska*” nr 4, s. 47.

²¹ Por. A. Łopatka, *Dziecko. Jego prawa człowieka*, Warszawa 2000, s. 10.

asymetrycznych, w których jedna z osób posiada władzę nad drugą (dziecko poddane władzy rodziców lub opiekunów) występuje zarówno przemoc „gorąca”, nasycona złością i gniewem, jak i przemoc „chłodna”, stopniowo obezwładniająca ofiarę, niszcząca ją psychicznie. Wobec dzieci z niepełnosprawnością intelektualną stosowane są różne formy przemocy, a dominującą formą bywa przemoc seksualna, której skutkiem są zaburzenia w każdej sferze rozwoju²².

Wciąż poszukuje się możliwości realnego udziału osób niepełnosprawnych w życiu nowoczesnych społeczeństw. Przykładów szerokiego i skutecznego działania na rzecz pełnej inkluzji społecznej nie brakuje. Można do nich zaliczyć działania Rady Europy na Rzecz Osób Niepełnosprawnych zaplanowane na lata 2006–2015 w celu „promocji praw i pełnego uczestnictwa osób niepełnosprawnych w społeczeństwie”, a także na rzecz „podnoszenia jakości życia osób niepełnosprawnych w Europie”. Kierunek działań numer 13 zakłada, że osoby niepełnosprawne muszą być bezpieczne od przemocy i wykorzystywania, a wyjątkowej ochrony potrzebują dzieci i kobiety niepełnosprawne oraz osoby z poważną i złożoną niepełnosprawnością. Fundusze strukturalne Unii Europejskiej są ważnym instrumentem działania na rzecz równego dostępu do edukacji, promocji zatrudnienia oraz przeciwdziałania dyskryminacji osób niepełnosprawnych na rynku pracy. Kampanie społeczne, między innymi kampania Biała wstążka, czyli ogólnoswiatowy ruch mężczyzn na rzecz przeciwdziałania przemocy wobec kobiet, budzą nadzieję na powszechny udział w akcji Razem Przeciw Przemocy. Trwająca już kilkadziesiąt lat ewolucja historyczno-kulturowa zaznacza się coraz wyraźniej w przemianach relacji człowiek – człowiek niepełnosprawny, a także rodzice – dzieci niepełnosprawne. Ugruntowuje się poczucie tożsamości, kultury osobistej, stylu życia i podmiotowego funkcjonowania w naszym społeczeństwie osób niepełnosprawnych²³.

Podsumowanie

Krzywdzenie dzieci definiuje się w literaturze jako każdy akt działania przeciwko dziecku lub zaniechania działania oraz jakiegokolwiek skutki tych działań²⁴. Niepełnosprawność rozumie się jako wszelkie wynikające z uszkodzenia ograniczenia lub brak zdolności

---

²² „Crime Victims with Disabilities Awareness Act” – dokument opublikowany w 1998 r. przez kongres USA wskazywał na znacznie większą częstotliwość stosowania przemocy wobec osób niepełnosprawnych oraz na zagrożenie nią głównie dzieci i kobiet.

²³ Por. W. Dykciak, *Filozoficzna koncepcja osoby ludzkiej i wartościowania życia niepełnosprawnego człowieka szansą twórczego rozwoju pedagogiki specjalnej*. W: Z. Gajdzica, K. Klinik (red.), *Wątki zaniedbane, zaniechane, nieobecne w procesie edukacji i wsparcia społecznego osób niepełnosprawnych*, Katowice 2004, s. 25.

²⁴ Por. E. Jarosz, *Profilaktyka krzywdzenia dziecka w rodzinie jako nowe zadanie szkoły – propozycja działań*. W: J. Surzykiewicz, M. Kulesza (red.), *Ciągłość i zmiana w edukacji szkolnej – społeczne i wychowawcze obszary napięć*, Łódź 2010, s. 165–175.

wykonywania czynności na poziomie uważanym za normalny dla człowieka. W obszarze działalności profilaktycznej jest miejsce dla szerokich kręgów społeczeństwa zarówno tych, które funkcjonują w formach zinstytucjonalizowanych, jak i tych niezrzeszonych, czyli po prostu ludzi dobrej woli. Można zauważyć, że w wielu krajach europejskich buduje się systemy ochrony dzieci poprzez wspieranie rodzin, choć brak spójnej polityki państwa lub ograniczone zasoby rodziny ograniczają skuteczność takiej strategii²⁵. Dla kształtowania właściwych postaw rodzicielskich wobec dziecka niepełnosprawnego niezbędna jest akceptacja dziecka, uświadomienie sobie wagi problemu, szukanie pomocy i akceptacja całego szeregu uwarunkowań. Konieczne jest współdziałanie rodziny i szkoły.

W powyższym szkicu wiele znanych wątków szeroko rozumianej profilaktyki społecznej, pominięto lub tylko je zasygnalizowano. Trzeba jednak wyraźnie powiedzieć, że systemowe rozwiązania problemu krzywdzenia dzieci niepełnosprawnych są niezbędne. Konieczne są także systematyczne i pogłębione analizy zjawiska z uwzględnieniem sytuacji dziecka w środowisku rodzinnym i społeczności lokalnej. Pozwolę sobie na zakończenie przytoczyć za E. Jarosz propozycje profilaktyki przemocy w rodzinie traktowane równocześnie jako zadania szkoły w środowisku lokalnym:

- wczesna identyfikacja przypadków dzieci krzywdzonych,
- wstępna diagnoza sytuacji dziecka i rodziny,
- zapewnienie wsparcia dziecku i rodzinie po ujawnieniu przemocy,
- organizowanie i prowadzenie specjalnych działań reedukacyjnych,
- monitorowanie sytuacji dziecka,
- prowadzenie pracy korekcyjnej z rodzicami krzywdzącymi dzieci,
- prowadzenie działań prewencyjnych w przypadkach podwyższonego ryzyka krzywdzenia dziecka w rodzinie,
- rozwijanie umiejętności dzieci reagowania na krzywdzenie.

Streszczenie

Współczesna rodzina nie gwarantuje dzieciom poczucia bezpieczeństwa. Występują w niej czynniki wyzwalające zachowania przemocowe, głównie wobec kobiet i dzieci. Szczególnie narażone na przemoc są dzieci niepełnosprawne. W ostatnich latach buduje się w wielu krajach europejskich systemy ochrony dzieci przed krzywdzeniem poprzez wspieranie rodzin. Aby systemy te stały się efektywne, konieczne jest współdziałanie rodziny i szkoły w zakresie profilaktyki krzywdzenia dzieci, szczególnie dzieci niepełnosprawnych.

Słowa kluczowe: dziecko niepełnosprawne, krzywdzenie dzieci, zapobieganie przemocy, profilaktyka przemocy w rodzinie jako zadanie szkoły.

²⁵ Por. E. Jarosz, *Stan i kierunki badań...*, s. 136–137.

Abstract

Prophylaxis of harming a handicapped child – an unnoticed area of prophylaxis in family and at school

Contemporary family does not ensure children the feeling of security. There are some factors which trigger aggressive behaviour mainly towards women and children. Handicapped children are especially exposed to violence. Some systems for protecting children against harming by supporting family have been created in many European countries recently. Co – operation of family and school within the range of prophylaxis of harming children, especially the handicapped ones, is necessary to make these systems effective.

Key words: a handicapped children, harming children, preventing violence, prophylaxis of violence in family as a task for school.

Bibliografia

- Bielecka E. (red.) (2006), *Profilaktyka i readaptacja społeczna – od teorii do doświadczeń praktyków*, Wydawnictwo „Trans Humana”, Białystok.
- Dykcik W. (2004), Filozoficzna koncepcja osoby ludzkiej i wartościowania życia niepełnosprawnego człowieka szansą twórczego rozwoju pedagogiki specjalnej. W: Z. Gajdzica i K. Klinik (red.), *Wątki zaniedbane, zaniechane, nieobecne w procesie edukacji i wsparcia społecznego osób niepełnosprawnych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Jakubiak K., Jamrozek W. (red.) (2002), *Dziecko w rodzinie i społeczeństwie. Dzieje nowożytnie*, Wydawnictwo Uczelniane Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego, tom drugi, Bydgoszcz.
- Edwards H. (2006), *Dyscyplina i kierowanie klasą*, PWN, Warszawa.
- Gumuła T. (2006), Kobieta w rodzinie w poglądach filozoficznych J.S. Milla. W: T. Dyrda (red.), *Życie rodzinne – wybrane konteksty*, Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Wyższej Szkoły Biznesu i Przedsiębiorczości w Ostrowcu Św.
- Gumuła T. (2013), Prawo do życia – prawo do opieki – prawo do życia bez przemocy : od wykluczenia do inkluzji społecznej. W: B. Zawadzka, M. Orłowska, M. Gościńiewicz (red.), *Niepełnosprawność – między przemocą a pomocą*, Seria wyd. „Kompedium dobrych praktyk pomocy społecznej”, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Miejski Ośrodek Pomocy Rodzinie w Kielcach, Kielce.
- Janocha W. (2004), *Przemoc w rodzinie z osobą niepełnosprawną*. W: T. Sakowicz (red.), *Rodzina i szkoła wobec przemocy*, Akademia Świętokrzyska, Kielce.
- Jarosz E. (2008), Stan i kierunki badań nad związkami między krzywdzeniem dzieci a ich niepełnosprawnością, „*Dziecko Krzywdzone*” nr 1(22).
- Jarosz E. (2008), *Międzynarodowe standardy przeciwdziałania krzywdzeniu dzieci*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa.
- Kaldon B. (2004), Agresja i działania profilaktyczne w szkole. W: T. Sakowicz (red.), *Rodzina i szkoła wobec przemocy*, Akademia Świętokrzyska, Kielce.

- Książkiewicz I. (2012), Przemoc wobec osób z niepełnosprawnością w kontekście ich problemów zdrowotnych. W: B. Zawadzka, M. Orłowska, M. Gościńiewicz, *Zdrowotne skutki przemocy w rodzinie*, Seria „Kompedium dobrych praktyk pomocy społecznej”, t. I, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Miejski Ośrodek Pomocy Rodzinie w Kielcach.
- Kowalczyk M. (2013), Kobiety wykorzystujące seksualnie dzieci. Geneza i możliwości resocjalizacji, „*Resocjalizacja Polska*”, nr 4, Pedagogium. Wyższa Szkoła Nauk Społecznych, Warszawa.
- Łopatka A. (2000), *Dziecko. Jego prawa człowieka*, Wydawnictwo Prawnicze „Juris”, Warszawa–Poznań.
- Mikrut A. (2006), Przemoc ze strony starszego rodzeństwa a poziom lęku. W: Cz. Kosakowski, A. Krause, S. Przybyliński (red.), *Pomiędzy teorią a praktyką*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn.
- Mill J.S. (1995), *O rządzie reprezentatywnym: poddaństwo kobiet*, Przekład i wstęp J. Hołówka, Wyd. „Znak” w Krakowie, Fundacja im. S. Batorego w Warszawie.
- Piekarska A. (2008), Krzywdzenie dziecka z zaburzeniami rozwojowymi, „*Dziecko Krzywdzone*” nr 2(19).
- Piekarska A. (2007), Zagadnienia krzywdzenia dziecka z zaburzeniami rozwojowymi – rola rodziny oraz innych środowisk społecznych. W: E. Pisula, D. Danielewicz. (red.), *Rodzina z dzieckiem niepełnosprawnym*, Wydawnictwo „Harmonia”, Gdańsk.
- Staręga A. (2003), Przemoc wobec osób niepełnosprawnych. „*Niebieska Linia*” nr 4.
- Surdacki M. (2002), Losy dzieci porzuconych w społeczeństwie europejskim do XX wieku W: K. Jakubiak, W. Jamrozek (red.), *Dziecko w rodzinie i społeczeństwie. Dzieje nowożytne*, t. 2, Wydawnictwo Uczelniane Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz.